

ПОЛІТИЗАЦІЯ РЕЛІГІЇ: НЕОБХІДНІСТЬ ВИЗНАЧЕННЯ МЕЖІ

Українське законодавство є достатньо ліберальним у порівнянні з багатьма країнами Європи. Воно забезпечує всім громадянам (згідно зі статтею 3 діючого Закону «Про свободу совісті та релігійні організації») право «мати свободу приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одноособово чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відправляти релігійні культи, відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання».

Проте останнім часом все гостріше постає питання про межу дозволених вияву власної свободи. Особливо актуальним є дане питання у контексті сучасних церковно-політичних відносин. Принцип «моя свобода закінчується там, де починається ніс мого сусіда» не так-то просто у цій сфері застосувати. У наш час загальної політизації суспільства питання участі церкви у політичному житті постало надзвичайно гостро. Сьогодні можна спостерігати дві тенденції. Перша полягає в тому, що політичні партії та рухи намагаються здобути для себе соціальну опору в релігійному середовищі. Намагаючись розширити свою соціальну базу та зміцнити свої позиції, політичні сили апелюють до релігійних організацій. Вони прагнуть залучитися підтримкою останніх під час виборчих перегонів. Друга тенденція – релігійні організації, усвідомлюючи себе як діяльний фактор суспільного життя, намагаються визначитись у своїх політичних орієнтаціях, заручившись підтримкою тих чи інших політичних сил, у своїх прагненнях утвердитися в домінуванні на різноманітні сфер релігійного життя¹.

Згідно із Законом про об'єднання громадян, релігійні організації не є політичними або громадськими організаціями (ч. 3 ст. 1), вони не можуть брати участь у політичній боротьбі й висувати кандидатів у депутати представницьких органів влади. До того ж, згідно зі статутами всіх релігійних організацій, така діяльність є незаконною². Бо ж Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» не допускає участі спільнот у діяльності політичних партій, забороняє надавати останнім фінансову підтримку, висувати своїх кандидатів до органів державної влади, вести агітацію або фінансувати виборчі кампанії когось із кандидатів до цих органів (ч. 8 ст. 5).

Нещодавно робочою групою, що була утворена при Міністерстві юстиції України, був підготовлений новий проект Закону «Про свободу совісті та релігійні організації», у якому більш конкретизовано межі діяльності релігійних організацій у політичному житті суспільства. Зокрема, у проекті забороняється брати участь у діяльності політичних партій (блоків), а також надавати їм не тільки матеріальну, але й будь-яку іншу допомогу чи підтримку. У ч. 10-11 ст. 5 конкретизується, якими діями у політичній сфері не має права займатися релігійна організація. Сукупністю положень частин 9-12 ст. 5 по суті унеможливується участь релігійних організацій у передвиборчих перегонах.

Згідно Біблії, яка є Священним Писанням для всіх християн, поєднання церковної та світської посад також вважається неможливим. У Євангелії від Луки говориться наступне: «Жоден раб не може служити двом панам, - бо або одного зневажить, а другого буде любити, або буде триматись одного, а другого знехтує. Не можете Богові й мамоні служити» (Лк. 16:13). Відтак, офіційно релігійні організації виступають проти участі своїх священнослужителів у політичному житті суспільства. Проте, з іншого боку, така діяльність для них є дуже вигідною. Адже партія, яку сьогодні підтримує релігійна організація, завтра, прийшовши до влади, виділить їй хорошу земельну ділянку для

* Аспірант Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.

¹ Решетніков Ю. Церква і політика: питання сьогодення// Християнство і проблеми сучасності. Науковий збірник. – К., 2000. – С. 17.

² Там само, С. 19.

забудови храму та підтримуватиме її інтереси у різних сферах суспільного життя. Через місцеві органи влади і з їхньої підтримки вони можуть вести мудру політику проти конкурентів і т. д. Займатися політичною діяльністю релігійним організаціям вигідно. Про це красномовно свідчать хоча б результати виборів 2002 року, коли кандидатами у депутати Рад усіх рівнів та на посади голів органів місцевого самоврядування балотувалося 345 священнослужителів (різної конфесійної належності). До Верховної Ради висувалися кандидатури представників УПЦ КП, УАПЦ, УПЦ МП, Української християнської євангельської Церкви, Всеукраїнського Союзу об'єднань Євангельських Християн-Баптистів, Всеукраїнського Союзу Церков християн віри євангельської (п'ятидесятників) та інші³.

Серед основних мотивів, через які, попри канонічні та законодавчі заборони, все ж таки тією чи іншою мірою окремі релігійні спільноти вдаються до участі у політичному житті суспільства, можна виділити:

- ✓ історично зумовлене співробітництво деяких релігійних організацій із владою, особливо це стосується православних церков;
- ✓ зацікавленість релігійних організацій у прийнятті на державному рівні певних законопроектів або рішень, що прямо чи опосередковано відповідають їхнім інтересам, і у неприйнятті інших, так званих «небажаних», або й взагалі шкідливих чи ворожих їм;
- ✓ за умов наявності чи виникнення міжцерковних проблем та конфліктів – це відповідна позиція влади щодо них, як лояльного арбітра, яка дуже часто відіграє далеко не останню роль у вирішенні таких ситуацій;
- ✓ для традиційних церков – це сприяння в проведенні на їхню користь реституції;
- ✓ можливість отримання фінансової (наприклад, виділення Києво-Печерській Лаврі віце-прем'єром Азаровим 2 млн. грн.) чи матеріальної підтримки для виконання якихось робіт та сприяння вирішенню складних питань.

Безперечно, церква, як складова частина суспільства, не може залишатись осторонь політичного життя. Ні в кого не виникає й сумніву в тому, що церква має і буде мати свою політичну позицію. Мова швидше повинна йти про можливість і форми участі церкви у політичній боротьбі⁴.

На сьогодні кожному громадянину України гарантується право обирати та бути обраним (ч. 8-9 ст. 5 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації»). Священнослужитель, як представник релігійної організації, не може займатися політичною діяльністю, але, як громадянину України, йому гарантується право на участь у політичному житті (ч. 8 ст. 5 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації»). Проте загальновідомим є той факт, що далеко не всі священнослужителі, котрі прагнуть стати народними обранцями, є «самовисуванцями». Існує дуже багато свідчень того, що у більшості випадків кандидати отримують на це церковне благословення⁵.

Складність даної ситуації полягає в тому, що межа між священнослужителем релігійної організації і громадянином України досить умовна. Вона чітко не окреслена ні в Законі про вибори, ні в Законі «Про свободу совісті та релігійні організації». Ось і виникає питання: якщо священник зняв рясу, то що він перестав бути представником церкви? Невже люди сприймають священника лише у рясі, а якщо без – то це звичайна людина?

Якось розділити і прописати права священника, з одного боку, як громадянина, а з іншого, – як служителя релігійної організації, – дуже складно і чітко розкласти, ніби у дві шухляди, практично неможливо, адже в одній людині об'єднати два статуси – легко, а ось

³ Здіорук С. Суспільно-релігійні відносини: виклики Україні XXI століття: Монографія. – К., 2005. – С. 301.

⁴ Решетніков Ю. Церква і політика: питання сьогодення // Християнство і проблеми сучасності. Науковий збірник. – К., 2000. – С. 18.

⁵ Єленський В. Релігія після комунізму. – С. 276.

розділити людину на двоє – неможливо. Проте і допустити участь релігійних організацій через посередництво своїх служителів у політичному житті ми не можемо. У деяких країнах, щоби уникнути цієї дилеми, священнослужителям релігійних організацій категорично заборонено бути кандидатами до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, здійснювати передвиборчу агітацію та підтримку у будь-яких формах та будь-якими засобами і т. п. Тобто, обираючи шлях священнослужителя, людина одразу автоматично і добровільно відмовляється від політичної кар'єри. В такий спосіб знімається дилема між священнослужителем як громадянином країни та як представником релігійної організації.

В Україні ця дилема поки що не подолана. І як свідчить практика, якщо священник за межами церкви буде проводити агітацію як громадянин України, а не як представник релігійної організації, то парафіяни будуть сприймати його слова все одно не інакше, як думку церкви.

Уникнути цієї дилеми можна хіба що поїхавши в інший населений пункт, де ніхто не знає цієї людини, але тоді він нічим не буде кращим за інших агітаторів. Священникам люди вірять. Згідно численних соціологічних опитувань, рейтинг довіри завжди очолює церква. Тому використовувати її кадри у передвиборчій агітації видається дуже вигідним і на даний момент цілком можливим. А якщо священнослужитель, користуючись правом громадянина України, висуває свою кандидатуру до якогось органу влади, то чи не обирають його при цьому люди саме як священника? Допоки у Законодавстві не буде проведена чітка межа (якщо це взагалі можливо зробити) між священнослужителем, як представником релігійної організації, яка не має права бути втягнутою у передвиборчу кампанію, і громадянином України, якому гарантоване таке право, і, як наслідок, порушники будуть за це покарані, доти релігійні організації неминуче будуть активно втягнуті в тій чи іншій формі у політичне життя суспільства.

Усвідомлюючи вплив релігії на свідомість людини, створюються партії, у назвах яких відображено їхнє конфесійне спрямування, наприклад, Християнський демократичний союз, Українська християнсько-демократична партія, Партія мусульман України тощо.

Відповідальність за порушення статті 5 Закону для релігійних організацій встановлена достатньо чітка. У частині 3 статті 16 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» визначено, що за політичну агітацію релігійними організаціями (порушення вимог статті 5) такі організації можуть бути примусово ліквідовані у судовому порядку. Суд уповноважений розглядати такі справи за заявою органу, що здійснив реєстрацію релігійної організації, або прокуратури⁶. Це, правда, лише теоретичний бік питання, оскільки про факт порушення справ за цією статтею громадськості поки що невідомо, хоча під час президентської передвиборчої кампанії 2004 року було легше назвати тих, які цю статтю не порушували, аніж тих, які нею знехтували й активно включилися до агітаційного процесу. Займаючи певну політичну позицію, Держдепрелігії вдавав, що у площині «церква-вибори» нічого не відбувається.

Вітчизняна юриспруденція протягом останнього десятиліття не знає жодного випадку застосування ч. 4 ст. 16 «Про свободу совісті та релігійні організації» у частині відповідальності за участь релігійних організацій у діяльності політичних партій, ведення агітації під час виборчої кампанії та ін., що, з одного боку, як стверджує В. Климов, може свідчити про відсутність фактів порушень (проте всі знають про наявність таких), а з іншого боку, що вони з якихось міркувань чи причин просто не фіксуються і на них не реагують⁷. Отже, владі вигідно використовувати церковний авторитет. Про це свідчить той

⁶ Право на свободу совісті, релігії та віросповідання/ Підготовлено В. Яворським // Права людини в Україні. – 2004. – Харків, 2005. – С. 120.

⁷ Климов В. Церква в Україні як об'єкт політичного життя суспільства// Церква і політика: від президентських виборів 2004 року до парламентських виборів 2006 року. – К., 2005. – С. 124.

факт, що за словами покійного Патріарха Київського і всієї України-Русі Володимира (Романюка), 60 % депутатів прагнули знайти у нього собі підтримку. Адже гарантією обрання на наступний термін може бути вдала попередня робота, велика кількість грошей і наявність людей, яких можна підкупити, або підтримка церкви, в якій, через високу довіру налагоджені відносини із внутрішнім світом людини. Але ж це – пряма дорога до політичного самовизначення і вибору особи.

Безперечно, у демократичному суспільстві неприпустимим є використання релігійних переконань для політичної агітації, що розглядається як втручання у приватне життя громадян та порушення свободи думки та віросповідання. Проте перебуваючи у тісних зв'язках зі світом, що дедалі більше політизується, залишатися осторонь проблем суспільного життя релігія не може. Виступаючи на засіданні Комітету з продовження роботи Християнської мирної конференції, її президент єпископ К. Тот сказав, що сьогодні жодна релігія, жодна церква, жодна релігійна організація чи група не може стояти осторонь від політики⁸. Проте сфера діяльності релігійних організацій – суспільна. Вони можуть брати участь у суспільному житті країни, більше того – це є їхнім покликанням, місією, принаймні для християн, які у нашій країні складають переважну більшість. Згадаймо слова Ісуса про те, що Він був спрагненим – і Його напоїли, нагим – і Його зодягли, коли був у в'язниці – провідали... І коли учні спитали Його, коли вони бачили Його спрагненим, нагим чи у в'язниці? А Він їм відповів: «Що ви зробили комусь із людей в Ім'я Моє, – те ви зробили Мені».

Сфера ж політична – це сфера боротьби за владу, використання, збереження її і т. д. Діяльність у цій сфері для релігійних організацій є забороненою не тільки законодавством України, але і релігійними приписами, незалежно від того, чи це християнська церква, чи єврейська громада, а чи ж якась інша.

У цілому у світі тенденція до політизації релігії є домінуючою, принаймні більш перспективною, ніж тенденція до деполітизації. Цей процес охопив навіть ті релігійні деномінації, які досі відсторонювались від політики. Така тенденція, починаючи з 40-50-х років минулого століття, починає набирати дедалі більших обертів у останнє десятиліття і стає загальною. Незалежно від того, як ми будемо оцінювати процес політизації релігійних організацій, зрозуміло, що він буде впливати на майбутнє політики, а тим паче – на майбутнє релігії. Політизація релігійного життя – це об'єктивний процес, незалежно від того, чи ми будемо з ним рахуватися, а чи ж ні.

У наш час сфери буття людини настільки тісно між собою переплетені, відбувається настільки тісний взаємозв'язок і взаємовплив, що розмежовувати що й до чого відноситься стає дедалі важче. Політизація суспільного життя – це світова тенденція. Україна в ньому – не виняток. Незалежно від нашого ставлення до нього, з цим фактом потрібно рахуватися. Занурити голову в пісок і залишити все на самоплив – далеко не найкраща позиція. Процес політизації релігії не замре, чекаючи на нашу оцінку та дозвіл. Тактика політичних сил може змінюватися, але, як стверджує А. Колодний, релігійні організації завжди залишатимуться об'єктом зацікавлень різних партій, політичних об'єднань та сил щодо їх використання у політичних баталіях, у нових виборах⁹. Тому і надалі потрібно вдосконалювати законодавство України у сфері взаємовідносин держави та релігійних організацій, щоби попередні помилки більше не повторювалися.

Із загальними тенденціями рахуватися потрібно. Політизації релігійного життя ми не можемо протистояти, але встановити допустиму межу цього процесу, своєрідні правила гри – зобов'язані.

⁸ Цит. за: Никитина А.Г. Политизация религии // Вопросы философии. – 1994. – № 3. – С. 176.

⁹ Колодний А. Підсумкове засідання Круглого столу// Церква і політика: від президентських виборів 2004 року до парламентських виборів 2006 року. – К., 2005. – С. 104.